

**ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ****ENERGY SECURITY OF THE EUROPEAN UNION
AND ITS IMPORTANCE FOR UKRAINE**

**Яковюк І.В., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри права Європейського Союзу**

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Цицищук К.В., студентка IV курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Проблема забезпечення енергетичної безпеки набуває в сучасних умовах дедалі більшого значення в політичному порядку денному як Європейського Союзу, так і держав-членів, а також країн-сусідів. Геополітичний вимір енергетичної безпеки об'єднаної Європи нині вийшов на передній план. Це спонукає інститути ЄС і національні уряди до більш продуктивної координації енергетичних політик, які досі зберігають суттєві відмінності (держави-члени традиційно переслідують власні екологічні інтереси в питаннях забезпечення нафти і газу). Європейському Союзу треба звільнити свою енергетичну політику від диктату постачальників енергоносіїв, а також узгодити різні напрями енергетичної безпеки з метою формування чіткого стратегічного підходу. Отже, енергетична безпека як складник більш глобального поняття «економічна безпека» [1] набуває важливого значення для забезпечення як національної, так і регіональної безпеки.

Енергетична безпека Європейського Союзу характеризується як наднаціональна, оскільки представляє узгоджені інтереси та цілі комплексного суб'єкта – сукупності держав-членів, а також визначає вектор розвитку для потенційних країн-кандидатів.

Аналіз численних правових актів ЄС, висновків експертів та наукових досліджень засвідчує неоднозначність позицій як щодо визначення поняття «енергетична безпека», так і питання виокремлення його складників. Водночас варто зазначити, що, попри відмінність підходів до визначення змісту цього поняття, в кожному з них йдеться про досягнення однієї мети – забезпечення доступності енергетичних ресурсів та їх достатності для унеможливлення енергетичних криз як національного, так і регіонального характеру.

Актами Європейського Союзу передбачено два виміри енергетичної безпеки: зовнішній і внутрішній. Якщо під внутрішнім виміром розуміється забезпечення енергетичної безпеки між державами-членами ЄС, то зовнішній вимір передбачає забезпечення енергетичної безпеки у відносинах між Європейським Союзом та державами-партнерами. Зовнішній вимір регулюється складною сукупністю правових і політичних норм у сфері безпеки – це і норми установчих договорів, і інструментарій вторинного права ЄС, і рекомендаційні норми численних договорів із третіми країнами, залученими до енергетичного ланцюга постачань. Саме в цьому вимірі Україна і співпрацює з Європейським Союзом та окремими державами-членами (насамперед із Польщею і країнами Балтії).

Ключові слова: енергетична безпека, національна безпека, регіональна безпека, енергетична стратегія, Європейський Союз.

The article is devoted to highlighting one of the urgent problems of European Union law – energy security. Energy security as a component of economic security is undoubtedly of great importance in ensuring national security and, in general, the development of each state. For the European Union, energy security is of sponive importance because it reflects the interests and objectives of a comprehensive entity – all Member States of the European Union, and also forms development benchmarks for countries wishing to join the European Union and those states that cooperate with it.

The article analyzed the scientific works of many researchers, numerous regulations of the European Union and expert opinions. Thus, we are talking about the ambiguity of positions regarding the definition of the concept of “energy security”, which causes, moreover, a different vision of its components. At the same time, it is worth noting that despite the difference in interpretation, the common goal for each of the definitions is to ensure the availability of energy resources and their sufficiency to prevent energy crises.

The Acts of the European Union provide for two dimensions of energy security: external and internal. If the internal dimension is understood as ensuring energy security between the Member States of the European Union, then speaking of the external dimension, it is about normalize relations on energy security between the European Union and non-member partner countries. This direction was formed at the intersection of norms on the security of supply from the Lisbon Treaty and the tools of secondary law, norms and recommendations expressed in numerous Proposals, treaties with third states involved in the supply chain and attempts at concerted actions of member states in the diplomatic arena. It is in this dimension that Ukraine and the European Union cooperate in the field of energy security, as Ukraine only seeks to become a full-fledged member of the European Union and takes the necessary measures.

Key words: energy security, national security, European integration, energy strategy, European Union.

Однією із найбільш складних проблем міжнародних відносин протягом останніх десятиліть залишається забезпечення енергетичної безпеки в контексті більш глобального завдання – забезпечення економічної безпеки як окремих європейських держав, так і Європейського Союзу. Невипадково вдосконалення правового регулювання процесів, пов'язаних із енергоресурсами, залишається ключовим завданням Європейського Союзу.

Аналіз процесу забезпечення енергетичної безпеки ЄС, виявлення нових загроз і викликів є предметом численних розробок як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Так, цим питанням присвятили свої роботи М. Земляний, В. Лойко, В. Микитенко, Д. Прейгер, В. Сабаш, О. Суходола, А. Поручник та інші автори. Попри постійно зростаючу кількість публікацій, чимало проблем у сфері забезпечення енергетичної безпеки залишаються невирішеними, а енергетична криза 2021 р. породила цілий

комплекс питань, на які експертне середовище нині не має відповідей. З огляду на це, проблематика забезпечення енергетичної безпеки залишається надзвичайно актуальною і практично значущою.

Метою статті є визначення на основі аналізу нормативно-правових актів Європейського Союзу у сфері енергетичної безпеки, національних джерел права, позицій науковців і висновків експертів основних ознак енергетичної безпеки, її складників та засобів забезпечення, а також особливостей співпраці України з Європейським Союзом у сфері енергетичної безпеки та її значення для забезпечення національної безпеки.

Термін «енергетична безпека» почав активно вживатися, починаючи з 1973 р., коли міжнародна спільнота вперше зіткнулася з глобальною енергетичною кризою, яка була зумовлена геополітичними чинниками – ембарго країн-членів ОПЕК на постачання нафти в розвинені країни Заходу.

Тоді Світова енергетична рада ООН запровадила в науковий і політичний обіг поняття «енергетична безпека».

Міжнародне енергетичне агентство енергетичну безпеку тлумачить як «упевненість у тому, що енергія буде в розпорядженні в тій кількості й тій якості, які необхідні за певних економічних умов» [2, с. 157].

Європейська економічна комісія ООН своєю чергою під енергетичною безпекою розуміє «наявність можливості для підтримки поставок енергії навіть у період пікового попиту, мінімізацію ризиків збоїв у постачанні в короткостроковій перспективі, а також гарантоване надання необхідного обсягу ресурсів за доступними цінами в довгостроковій перспективі» [3, с. 40].

Свої підходи до визначення цього поняття формують і науковці. Так, на думку Р. Ахметова, під міжнародною енергетичною безпекою слід розуміти «стан захищеності міжнародного співтовариства від енергетичних криз, що дозволяє на основі врахування інтересів країн-споживачів, країн-виробників енергетичних ресурсів, а також транзитних країн не допустити, своєчасно усунути, мінімізувати внутрішні і зовнішні загрози самостійному, сталому існуванню і розвитку держав» [4, с. 229].

О. Охрімченко та У. Бігун пропонують розглядати енергетичну безпеку як комплексне поняття, що охоплює кілька рівнів: політичний (енергонезалежність держави чи регіону), техногенний (школа, що завдана життю, здоров'ю, працездатності осіб, майну, навколишньому середовищу), економічний (цінова політика та стратегічні запаси енергоресурсів), соціальний (доступність енергоспоживання для населення) [5, с. 152]. Вказаний підхід цілком узгоджується з позицією А. Черпа та Дж. Джуелл, які вважають, що енергетична безпека складається з чотирьох елементів: наявність (availability), фізична доступність (accessibility), цінова доступність (affordability) та прийнятність (acceptability) [6, с. 416]. До речі, вказані автори наголошують на тому, що відмінності в трактуванні енергетичної безпеки можуть пояснюватись особливостями в пріоритетах енергетичної безпеки тієї чи іншої країни, що є цілком логічним явищем.

Аналіз наведених та багатьох інших визначень дає підстави визнати складність формулювання універсального визначення енергетичної безпеки, що, однак, не виключає можливість виділення спільних елементів, а саме: доступність і певну якість енергетичних ресурсів та їх достатність для унеможливлення енергетичних криз.

Т. Грабович, аналізуючи концептуальні підходи щодо політики енергетичної безпеки ЄС, виділяє два напрями:

1) різноманітні європоцентричні концепції енергетичної безпеки, в яких міститься викладення окремих аспектів відповідної політики ЄС, її цілей та завдань;

2) наукові концепції країн за межами ЄС, які розглядають політику енергетичної безпеки ЄС крізь призму власних національних інтересів у взаємодії з ЄС [7, с. 20–21].

Розглядаючи практичну сторону проблеми забезпечення енергетичної безпеки, використовують зазвичай одну з таких моделей: глобалістську (модель «вашингтонського консенсусу») або модель «пекінського консенсусу» [8, с. 31]. Перша модель втілює підхід споживачів енергетичних ресурсів країн Заходу, який полягає в усуненні політичних бар'єрів, інвестиціях, лібералізації торгівлі та цін тощо. Натомість друга модель акцентує на здійсненні державного контролю за ресурсами, постачанням і ціновою політикою, завдяки чому енергетика може використовуватися як інструмент держави для геополітичного тиску на інші держави і міжнародні об'єднання.

Політика Європейського Союзу оперує двома вимірами енергетичної безпеки: зовнішнім і внутрішнім. Внутрішній вимір реалізується в межах самого Союзу і передбачає реалізацію заходів енергетичної безпеки серед держав-членів. Цей вимір регулюється нормами Лісабонського договору, а також Другого та Третього енергетичного пакетів.

Зовнішній вимір своєю чергою передбачає унормування відносин у сфері енергетичної безпеки між ЄС та державами-партнерами. Правове регулювання цих відносин здійснюється відповідно до положень Лісабонського договору (норми щодо безпеки постачання), норм вторинного права (наприклад, директива 2004/67), рекомендаційних норм, викладених у пропозиціях, договорах із третіми державами, які залучені до енергетичного ланцюга постачань.

Зовнішній вимір енергетичної безпеки передбачає проведення державами-членами узгодженої політики на зовнішньополітичній арені. У Зеленій Книзі Європейської комісії «Європейська стратегія щодо сталого, конкурентної та безпечної енергії» (2006 р.) були визначені інструменти спільної зовнішньої енергетичної політики, а саме: чітка і послідовна політика щодо забезпечення та диверсифікації джерел постачання енергії, енергетичне партнерство з виробниками, транзитними країнами та іншими міжнародними акторами [9].

У відносинах між Україною та ЄС у сфері енергетичної безпеки йдеться про зовнішній вимір, оскільки наша держава вживає необхідних заходів, щоб набути членства в Союзі. Так, 18 грудня 2009 р. Україна стала повноправним членом Енергетичного співтовариства. Договором про заснування Енергетичного співтовариства визначено зобов'язання членів організації впроваджувати *acquis communautaire* в галузі енергетики [10]. У цьому контексті для України важливого значення набуває завдання щодо успішної адаптації та імплементації Директиви 2003/55/ЄС2 в національне законодавство. Імплементація енергетичних стандартів ЄС у національне законодавство України створить підґрунтя для максимальної тісної секторальної співпраці у двосторонньому форматі відносин Україна – ЄС, що забезпечить повну інтеграцію вітчизняного енергетичного сектора у відповідний сектор ЄС, незалежно від рівня політичної інтеграції.

За сучасних умов доступ до енергоносіїв розглядається як один із ключових аспектів глобальної торговельної стратегії ЄС, а тому цілі енергетичної безпеки полягають у регіональній інтеграції енергетичної інфраструктури країн «Східного партнерства», реалізації довгострокової стратегії енергозбереження і транзиту, повній інтеграції енергетичного ринку України з ринком ЄС, пріоритетом якої є реабілітація мережі нафтового і газового транзиту в Україні, включаючи здійснення моніторингу поставок тощо [11, с. 23]. З огляду на це участь України в програмах «Східного партнерства» має важливе практичне значення і може стати додатковим майданчиком для просування інтересів України.

Аналізуючи поняття «енергетична безпека ЄС», Офіс із фінансового та економічного аналізу Верховної Ради України в доповіді «Енергетична безпека: європейський досвід» [12] доходить висновку, що це явище можна розуміти як наявність та взаємодію кількох елементів:

- широкий спектр доступних паливних ресурсів та суттєве зменшення частки викопних видів палива в енергетичному балансі ЄС;

- диверсифікація постачальників паливних ресурсів та шляхів постачання;

- енергетичний ринок, що належним чином функціонує, що є необхідною передумовою для формування прийнятної вартості енергії для споживачів;

- належна потужність переробних та енергогенеруючих підприємств;

- стабільність енергомереж, їх розвиток та наявність з'єднань з енергомережами інших регіонів/країн;

- здатність різних груп споживачів до зменшення енергоспоживання (енергоефективність) та переходу на альтернативні джерела енергії;

- мінімізація шкідливого впливу на довкілля, внаслідок використання паливних ресурсів для економічних потреб;

- ефективні механізми солідарності між державами-членами на випадок масштабних перебоїв постачання енергоресурсів.

Вищевикладене засвідчує, що перелік складників енергетичної безпеки є досить широким. Донедавна заходи з їх забезпечення залишалися незмінними і зрештою перестали відповідати сучасним загрозам і викликам. Тому 28.05.2014 р. Європейська комісія ухвалила Європейську стратегію енергетичної безпеки, що є складником Рамкової кліматичної та енергетичної політики на період з 2020 до 2030 років [13].

Хоча Європейська стратегія енергетичної безпеки не містить визначення «енергетичної безпеки», проте в ній чітко окреслено сфери, в яких мають бути прийняті рішення чи реалізовані конкретні заходи в коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі з метою оперативного і ефективного реагування на загрози і виклики у сфері енергетичної безпеки [14]. Так, у короткостроковій перспективі передбачається покращення готовності до можливих переривань постачань енергоносіїв, інвестування в нові інфраструктурні проекти, але за умови їх відповідності ринковим вимогам, подальший розвиток співробітництва з країнами-сусідами, зокрема з Україною. Однак енергетична криза 2021 р. засвідчує, що кроки ЄС за цим напрямом виявилися неефективними.

Щодо заходів у середньостроковій та довгостроковій перспективі, то загалом вони є спільними, проте різняться строки та результати їх реалізації. До вказаних заходів належать покращення функціонування та рівня інтеграції енергетичних ринків, зменшення залежності від конкретного постачальника чи маршруту постачання (зменшення монопольної енергозалежності від Росії) шляхом посилення співробітництва з Норвегією, прискорення будівництва Південного газового коридору та просунення нового газового хабу в Південній Європі, пріоритетність низьковуглецевого розвитку, покращення координації національних енергетичних політик із метою забезпечення синергетичного ефекту зовнішньополітичних та енергетичних цілей.

Європейська стратегія енергетичної безпеки базується на напрямках, досягнення яких сприятиме покращенню співпраці між державами-членами, при цьому не порушуючи індивідуальні енергетичні пріоритети та виконуючи принцип солідарності. До таких напрямів належать підвищення здатності ЄС витримати суттєві перебої в зимовий період, посилення механізму солідарності та протидії надзвичайним

ситуаціям, включаючи координацію оцінки ризиків та плани на випадок непередбачуваних ситуацій, а також захист критичної інфраструктури, зменшення енергетичних потреб, розбудова повністю інтегрованого внутрішнього ринку, що належно функціонує, підвищення виробництва енергії в ЄС, подальший розвиток енергетичних технологій, диверсифікація зовнішніх поставок та пов'язаної з ними мережевої інфраструктури, покращення координації національних енергетичних політик та формування спільної позиції, втіленої в зовнішній енергетичній політиці.

Ми погоджуємося з В. Бараннік, на думку якого, для України завдання та механізми забезпечення енергетичної безпеки, визначені в цій Стратегії ЄС, є вкрай важливими та актуальними. Для України як імпортозалежної країни сприяння забезпеченню стійкості до можливих енергетичних ударів та перебоїв у постачанні основних ПЕР у короткостроковій перспективі та зниження залежності від конкретних видів палива, постачальників енергії та маршрутів у довгостроковій перспективі має важливе практичне значення [15].

Саме тому Кабінет Міністрів України 18 серпня 2017 р. схвалив Енергетичну стратегію України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», а 4 серпня 2021 р. – Стратегію енергетичної безпеки [16; 17]. Підкреслюючи важливість ухвалення вказаних документів, варто водночас наголосити, що ефективність та дієвість передбачених названими актами заходів залежатиме не лише від їх нормативної регламентації, але й від ефективності їх реалізації.

У сучасних умовах енергетична безпека займає важливе місце в забезпеченні як національної безпеки, так і безпеки ЄС як регіонального об'єднання. Хоча серед експертів досі точаться дискусії щодо визначення поняття «енергетична безпека», більш важливою проблемою є не уніфікація підходів до визначення його змісту, а формування дієвого механізму забезпечення енергетичної безпеки. Для України вдосконалення правового регулювання співробітництва в питаннях енергетики є пріоритетною складовою частиною інтеграційного процесу. Тому необхідно узгодити позиції дослідників та прийняти важливі акти в цій сфері з урахуванням висновків науковців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Яковюк І.В., Туренко А.Ю. Економічна безпека України як передумова забезпечення її суверенітету. *Проблеми законності*. 2021. № 154. С. 8–36. doi: 10.21564/2414-990X.154.238747.
2. Energy Law in Europe. M. Roggenkamp, A. Ronne, C. Redgwell, I. Del Guayo (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 157.
3. Михайлов Е.Е. Сущность, основные положения и международно-правовое обеспечение меж-дународной энергетической безопасности как научной категории. *Вестник Калининградского юридического института МВД России*. 2011. № 3. С. 38–43
4. Ахметов Р.Р. Поняття енергетичної безпеки в праві Європейського Союзу. *Одеські юридичні читання : матеріали всеукр. наук.-практ. конфер., м. Одеса, 10–11 листопада 2017 р. / за ред. Г.О. Ульянової; уклад.: О. В. Дикий, Ю. Д. Батан. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 228–231.*
5. Охріменко О.О., Бігун У.В. Економічна безпека України кризь призму Енергетичної стратегії. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/47233971.pdf>. (дата звернення: 24.10.2021).
6. Aleh Cherp, Jessica Jewell. The concept of energy security: Beyond the four As. *Energy Policy*, Volume 75, December 2014, p. 415–421.
7. Грабович Т.А. Правові основи політики енергетичної безпеки ЄС : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Одеса, 2016. 197 с.
8. Riley A. Energy Security, Gas Market Liberalisation and Our Energy Relationship with Russia. *European Energy Security, What Should it mean? What to do?* Ed. Christian Egenhofer, Leonid Grigoriev, Vladimir Socor, Alan Riley. ESF Working Paper № 23. 2006. P. 30–33.
9. European Commission, Green Paper-A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy. COM (2006) 105 Final Brussels European Commission, March 8, 2006. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content> (дата звернення: 24.10.2021).
10. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства ЄС, Албанія, Болгарія [...]; Міжнародний документ від 25.10.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_926#Text (дата звернення: 24.10.2021).
11. Яковюк І.В. Європейський Союз і Україна: еволюція взаємовідносин. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 3. С. 14–28.
12. Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України. Енергетична безпека: європейський досвід. URL: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2016/11/Energy_Security_Final_27.11.pdf (дата звернення: 24.10.2021).
13. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions A policy framework for climate and energy in the period from 2020 to 2030. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A52014DC0015> (дата звернення: 24.10.2021).
14. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council 'European Energy Security Strategy', COM(2014) 330 final, Brussels, 28.05.2014. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52014DC0330> (дата звернення: 24.10.2021).
15. Стратегія енергетичної безпеки ЄС, як відповідь на сучасні гібридні загрози: висновки для України. Аналітична записка. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-02/energ_bezp-988e2.pdf (дата звернення: 24.10.2021).
16. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 р. № 605-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 24.10.2021).
17. Про схвалення Стратегії енергетичної безпеки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.08.2021 р. № 907-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 24.10.2021).